

(1948), s. 189-195; E. Francès, "La féodalité byzantine et la conquête Turque", *SAO*, IV (1962), s. 69-90; H. Glykatzi-Ahrweiler, "L'Histoire et la géographie de la région de Smyrne entre les deux occupations turques, 1081-1317", *Travaux et Mémoires*, I, Paris 1965, s. 1-204; D. Jacoby, "Catalans, Turcs et Venitiens en Romanie (1305-1332)", *Studi Medievale*, XV/1, Torino 1974, s. 217-261; C. Foss, "The Defenses of Asia Minor against the Turks", *Greek Orthodox Theological Review*, XXVII, Brookline 1982, s. 145-205; a.m.f., "Byzantine Malagina and the Lower Sangarius", *Anatolian Studies*, XI, Ankara 1990, s. 161-184; R. C. Jennings, "Some Thoughts on the Gazi-Thesis", *WZKM*, sy. 76 (1986), s. 151-161; Şinasi Tekin, "XIV'üncü Yüzyıla Ait Bir İlim-i Hâl: Risâletü'l-İslâm", a.e., sy. 76 (1986), s. 279-292; a.m.f., "XIV. Yüzyılda Yazılmış Gazilik Tarikası, 'Gaziliğin Yolları' Adlı Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Gazâ / Cihâd Kavramları Hakkında", *JTS*, XIII (1989), s. 139-204; L. Darling, "Contested Territory: Ottoman Holy War in Comparative Context", *St.I*, XCI (2000), s. 133-169; a.m.f., "Persianate Sources on Anatolia and the Early History of the Ottomans", *Studies on Persianate Societies*, II, Tihiran 2004, s. 126-144; M. Tayyib Gökbilgin, "Osman", *İA*, IX, 431-443.

HALİL İNALCIK

OSMAN II

(عثمان)

(ö. 1031/1622)

Osmanlı padişahı
(1618-1622).

10 Cemâziyelâhîr 1013 (3 Kasım 1604) çarşamba günü İstanbul'da doğdu. Babası I. Ahmed, annesi Mahfirûz Sultan'dır. I. Ahmed'in dünyaya gelen ilk oğlu olması dolayısıyla kendisine Osmanlı hânedanının kurucusu Osman Gazi'nin adının verildiği, bu münasebetle İstanbul'da yedi gün yedi gece şenlikler yapıldığı, bütün sokakların, bedesten ve dükkânların süslediği belirtilir (*Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-tevârih'i*, II, 23-25). Geç dönem kaynaklarında Genç Osman şeklinde de anılır. Şehzadelik yılları hakkında çok az bilgi vardır. I. Ahmed'in imamı tarihçi Sâfi Mustafa Efendi, 17 Şevval 1013'te (8 Mart 1605) doğan kardeşi Mehmed ile birlikte büyüdüğünü ve her ikisinin hocasını Ömer Efendi'nin yaptığını yazar. Çağdaşı bir diğer tarihçi Mehmed b. Mehmed ise dadılar, ağalar ve lalalar gözetiminde büyüdüğünü, dört yaşına geldiğinde okumaya başladığını, on üç yaşında saltanat vârisi ilan edildiğini belirtir (Mehmed b. Mehmed er-Rûmî, s. 16-18). Bir kısım Batı kaynaklarında da çok iyi eğitim aldığı, Doğu dilleri yanında Latince, Yunanca, İtalyanca bildiği kaydedilirse de bu sonuca bilginin doğru olma ihtimali yok-

tur. Bununla birlikte müstakbel bir padişah şeklinde yetiştirildiği ve iyi bir tahsil gördüğüne şüphe bulunmamaktadır. Annesi Mahfirûz'un saraydan çıkarılıp Eski Saray'a yollanması sebebiyle şehzadelik yıllarında I. Ahmed'in gözde hanımı Kösem Vâlide Sultan'ın himayesi altına girdiği üzerinde durulur. Bazı Venedik elçi raporları, Kösem Sultan'ın Osman ve Mehmed'i yanına alarak zaman zaman arabayla gezmeye çıktığı, ancak daha sonra durumu öğrenen I. Ahmed'in buna engel olup 1616'da görüşmelerini yasakladığı belirtilir. Osman'ın Kösem Sultan'a olan bağlılığı padişah olduğu sırada onu Eski Saray'da ziyaret etmesinden de anlaşılır. Eski Saray'da bulunan annesinin durumu ise belirsizdir, padişahlığı sırasında hayatta bulunduğu halde belgelerde vâlide sultan olarak geçmez. Sâfi Mustafa Efendi, kardeşiyle birlikte on yaşına girdiklerinde kendilerine babaları tarafından törenlerde yanında bulunma ve ata binme izni verildiğini yazar.

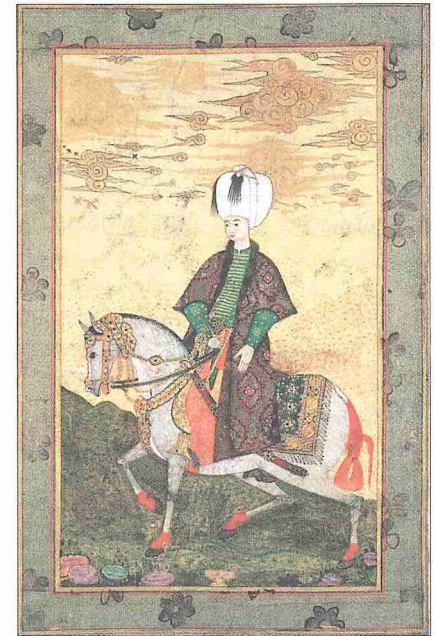
Babası I. Ahmed'in vefatı üzerine (1026/1617) tahta çıkabilecek durumdaki büyük şehzade olmasına rağmen Osmanlı saltanat sisteminde ilk defa vuku bulan bir uygulama ile amcası I. Mustafa'nın tahta çıkarılmış olması onun üzerinde büyük etki yaptı. Amcası, akli dengesizliği sebebiyle doksan altı gün süren ilk saltanatının sonunda tahttan indirilince 1 Rebülevvel 1027'de (26 Şubat 1618) tahta çıktı. Ertesi gün Eyüp'te kılıç kuşanma merasimi yapıldı. Henüz on dört yaşında olan II. Osman atalarının türbelerini ziyaret ederek saraya döndü. Cülûs münasebetiyle askere yeniden bahşiş dağıtıldı. Bazı Osmanlı tarihçileri, iki cülûsun birbirine yakın zamanda olması dolayısıyla askere iki defa cülûs bahşişi dağıtılmasının hazineyi zora soktuğunu, bu arada bazı asker gruplarının paralarını alamadığını, bunda kabahatin Kaymakam Sofu Mehmed Paşa'da olduğunu belirtir. II. Osman'ın tahta çıkışının ilk günlerinde karşı karşıya kaldığı hadise, Yedikule Zindanı'nda mahpus tutulan Mehmed Giray'ın merasimlerden faydalanarak kaçmasıdır. Padişahın ilk emri de onun yakalanması için peşinden adam gönderilmesi olmuştur.

II. Osman, kendisinin yerine amcasının tahta çıkarılmasından ötürü Kaymakam Sofu Mehmed Paşa'ya ve onunla iş birliği yapan Şeyhülislam Hocaşâde Esad Efendi'ye kırgındı. Muhtemelen hocası Ömer Efendi'nin de etkisiyle bunu Osmanlı veraset geleneğini zedeleyen bir olay olarak görüyordu. Hatta İngiltere Kralı I. James'e cülûs münasebetiyle gönderdiği bir mek-

tufta bu durumu dile getirerek sakinca- larını belirtmişti (Peirce, s. 134). Bu düşüncelerle önce İran cephesindeki Kaymakam Sofu Mehmed Paşa'yı görevden aldı. Yerine Damad Öküz Mehmed Paşa'yı getirdi. Şeyhülislam Esad Efendi'nin yetkilerini kısıtladı, ulemâ tayini ve diğer işlerde hocası Ömer Efendi'yi yetkili kıldı. Bütün bu icraatlarında akıl hocası Ömer Efendi ile Dârüssaâde Ağası Mustafa Ağa idi. Bu sırada Sadrazam Kayserili Halil Paşa, 20 Ramazan 1027 (10 Eylül 1618) tarihinde yenilgiye uğrayan Osmanlı kuvvetlerinin intikamını almak üzere Erdebil'e yürüme kararı alınca Safevîler sulh istemiş ve iki taraf arasında bir anlaşma zemini oluşmuştu. İstanbul'da antlaşmayı tasdik eden II. Osman, memnuniyetsizliğini Halil Paşa'yı görevden alıp yerine Damad Kara Mehmed Paşa'yı ikinci defa sadâret makamına getirmesiyle gösterdi (1 Safer 1028 / 18 Ocak 1619).

İlk saltanat yılına ait mevcut mühimme kayıtları onun icraatlarının özellikle askerlerin intizamını sağlamaya, taşradaki kuvvetlerin durumunu düzenlemeye yönelik olduğuna işaret eder. Ayrıca bizzat kendisi kıyafet değiştirerek sık sık İstanbul'da teftişe çıkıyor, askerin devam ettiği meyhane, bozahane gibi yerlere baskın düzenliyor, yakalanan kapıkulunu sert şekilde cezalandırıyordu. 1028 Zilkadesinde (Ekim

II. Osman at üzerinde (TSMK, Hazine, nr. 2169, vr. 13*)

1619) sikke tashihi yaptırıp yeni akçe darbettirdi (Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, s. 538). Bunun için imparatorluk genelinde birçok darphânede yeni akçe basıldı. Ayrıca sık sık Tophane'ye gidip top dökmüş işlerine nezaret etti, top ve tüfek tâlimlerini izledi. Çağdaş tarihçilerden Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi yeni basılan akçenin râyicinin düzenlendiğini, 1 altınının 120, bir riyal kuruşun 80 ve aslanlı kuruşun 70 akçeye eşitlendiğini, Leh parasının ise tedavülünün yasaklandığını yazar. Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi de "onluk-ı Osmânî" adlı akçenin zuhur ettiğini belirtir.

II. Osman bir süre sonra, Akdeniz seferinden dönüşünde kendisine birçok hediyeye sunan Kaptanıderya Güzelce Ali Paşa'yı dost ülkeler olan Venedik ve Fransa gemilerine saldırarak onlardan aldığı ganimetleri İstanbul'a getirdiği gerekçesiyle suçlayan Sadrazam Mehmed Paşa'yı görevden aldı (16 Muharrem 1029 / 23 Aralık 1619) ve Ali Paşa'yı sadâret makamına getirdi. Ali Paşa onun üzerinde son derece etkili oldu; rakibi gibi gördüğü Dârüssaâde Ağası Hacı Mustafa Ağa'nın Mısır'a gönderilmesini sağladığı gibi Ömer Efendi'nin aleyhine de çalıştı ve onu padişahın yanından uzaklaştırdı. Özellikle hocasına karşı büyük bağlılığı olan padişahın bu duruma izin vermesinin yönetimi tek başına üstlenme arzusuna dayanması muhtemeldir. Hüseyin Tûğî'nin naklettiği bir anekdotta, vaktiyle tahta kimin geçebileceği konusunda kendisinden fikir sorulan Hoca Ömer Efendi'nin Şehzade Mehmed'i tavsiye ettiği mektubun padişaha gösterilmesinin bunda rol oynadığı bilgisi bulunur. Venedik raporlarına göre ise II. Osman artık kendi düşüncesine göre hareket etmeye başlamıştı. Ali Paşa'nın saraydaki dengeleri değiştirmeye yönelik siyaseti âni ölümü ile başarısız kaldı, Ömer Efendi yeniden itibar kazandı. Kendisi de bir müderris olarak o döneme tanıklık eden Karaçelebizâde, II. Osman'ın Ömer Efendi'den soğumasını ulemâya karşı olan sert tavrına ve onları huzursuz etmesine bağlar, beş altı ay kadar padişahın hocasına yüz vermediğini, Ali Paşa'nın ölümüyle ona yeniden eski itibarını iade ettiğini yazar.

Ali Paşa'nın teşvikiyle II. Osman, Lehistan'a karşı sefer açılmasını benimsemiş, bunun için gerekli hazırlıklar başlamıştı. Ali Paşa'nın vefatı bu niyetini değiştirmede. Muhtemelen böyle bir seferi saltanatını garanti altına alacak, asker nezdinde güvenini arttıracak ve ataları gibi büyük işler yapabilecek bir fırsat olarak düşü-

nüyordu. O sırada en uygun yer uzun süredir savaş hali içinde bulunan Lehistan idi. 1618'de patlak veren Otuz yıl savaşı dolayısıyla Avrupa'da durumun iyice karıştığı bir sırada Lehistan seferi başladı. Venedik raporlarına göre II. Osman, babasının sözlerini hatırlayarak Kazaklar'ın baskınlarının müsebbibi olarak Lehli'leri görüyor, onları cezalandırmak istiyordu. İskender Paşa'nın Turla suyu civarında Leh kuvvetlerini üst üste yenilgiye uğratmasının da buraya yapılacak seferi kolaylaştıracağı düşünülmüştü. Öte yandan Otuz yıl savaşı yüzünden zor durumdaki Habsburg İmparatorluğu ile olan barış hali (anlaşma 27 Şubat 1618) Budin beylerbeyinin Vaç Kalesi'ni ele geçirmesine rağmen bozulmamış, yapılacak sefere müdahale edilmeyeceği böylece anlaşılmıştı. II. Osman sefer kararı alınca rakibi olabilecek kardeşi Şehzade Mehmed'i öldürttü (18 Safer 1030 / 12 Ocak 1621). Bunda Kızlarağası Süleyman Ağa'nın rolü olduğu, şehzadenin katli için kendisinden fetva istenen Şeyhülislâm Hocaâde Esad Efendi'nin buna şiddetle karşı çıktığı, gerekli fetvanın Rumeli Kazaskeri Taşköprizâde Kemâleddin Mehmed Efendi tarafından verildiği kaynaklarda zikredilir. Sefer hazırlıkları sürerken görülmemiş bir kış yaşanmış, boğaz donmuş, yiyecek içecek bulunamaz olmuştu. Piyasadaki sıkıntı sebebiyle hayatından endişe eden, daha sonra durum normale dönmesiyle rahatlayan Sadrazam Ali Paşa'nın 15 Rebîülâhırde (9 Mart) ölümüyle yerine Ohrili Hüseyin Paşa tayin edildi. 7 Cemâziyelâhırde (29 Nisan) Lehistan seferi için padişahın otağı Dâvut Paşa sahrasında kuruldu.

Bazı Batılı yazarlar II. Osman'ın Lehistan'ı katedip Baltık'a çıkmak, orada donanma kurmak ve Atlas Okyanusu'na geçip Batı Avrupa'yı çember içine almak gibi muazzam bir planı uygulamayı düşündüğü yolunda bilgiler verilerse de bunlar doğru olmaktan uzaktır. II. Osman için Lehistan seferi iç dinamiklerin kontrolünü elde etme bakımından önemli olmalıdır. Ordunun başında Edirne'ye gelen II. Osman askere dağıtılan bahşişleri ödemekte tutumlu davrandığı gibi ulemânın da arpalıklarını kestirdi. Bu durum onun hasisliğine ve askerle ulemâya karşı tavrı almış bulunduğu yolurdu. Özellikle maaş dağıtımına bizzat nezaret etmesi, üç gün boyunca askeri tek tek saydırması yenileri ileri gelenlerince hoş karşılanmadı. Seferle gidilirken padişahın bazı fevrî hareketleri de kapıkulunu ve vezirleri rahatsız etmişti. Hotin önlerinde kuvvetli bir tah-

kimat kuran Leh ve Kazak ordusuna karşı yapılan hücumlar bizzat II. Osman'ın büyük çabasına rağmen bir netice vermedi. Paşalar arasındaki çekişme ve rekabet, idarî beceriksizlikler başarısızlığın başlıca âmilleri oldu. II. Osman sadrazamı azledip yerine Dilâver Paşa'yı getirdi (1 Zilkade 1030 / 17 Eylül 1621), fakat bu tedbir de bir fayda sağlamadı. Bu sırada gelen barış teklifi Osmanlılar lehine olduğundan kabul gördü ve Hotin Kalesi Osmanlı Devleti'ne tâbi Boğdan Voyvodalığı'na bırakıldı. Padişah 23 Zilkade'de (9 Ekim) İstanbul'a dönmek üzere Hotin önlerinden ayrıldı. Bir sonuç alınamamasına rağmen bu sefer büyük bir zafer olarak ilân edildi. Edirne'de iken bir oğlunun olduğu müjdesini alan II. Osman buna çok sevindi. Venedik kaynaklarında, Rus / Ukrayna asıllı olup Kızlarağası Mustafa Ağa'nın câriye iken serbest bırakarak kızı gibi yetiştirdiği, bu sırada güzelliğiyle padişahın dikkatini çektiği ve üzerinde çok büyük etkisi olduğu belirtilen nikâhlı hanımı Ayşe Sultan'la birlikte Ömer adı verilen şehzadeyi yanına getirtti. Burada iken dört gün süren yenileri yoklaması, ardından 1031 (1622) yılı masar mevâcibinin dağıtılması sırasında Dilâver Paşa'nın ocaklardaki sayıyı azaltma yolunda bazı tedbirler alması (Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi, II, 761) padişaha karşı var olan güvensizliği daha da arttırdı.

II. Osman, İstanbul'a gelişinin ilk günlerinde hanımının arzusuyla Hotin cengini temsil eden gösteri sırasında bir tüfekten seken kurşun isabetiyle oğlunu kaybettikten (Şubat 1622) bir süre sonra Pertev Paşa ailesine mensup bir kızla ve ardından Şeyhülislâm Esad Efendi'nin kızı Âkile'yle nikâhlandı. Venedik raporlarına göre padişah İslâmî şartlara riayetle hür asıldan dört kadınla evlenmek arzusunda ve böylece Osmanlı harem sisteminde radikal bir değişim yaparak mevcut geleneği yıkmayı amaçlamıştı. Onun şeyhülislâmın kızına namzet olmasının, Esad Efendi vasiyetiyle kırgın ulemâyı yanına çekmek ve onunla daha da yakınlaşmak arzusundan kaynaklandığı düşünülebilir. Fakat önceki padişahların daima câriyelerle izdivaç ettiğini belirten Esad Efendi buna şiddetle karşı çıktı, nikâha izin vermek istemedi, ancak daha sonra rıza göstermek zorunda kaldı. II. Osman'ın Esad Efendi ile yıldız bir türlü barışmamıştı, hatta Hotin seferine giden şeyhülislâm ordu İsakça'da iken hastalığını bahane ederek İstanbul'a dönmüştü.

Çağdaş Osmanlı kaynaklarının tamamı II. Osman'ın İstanbul'a döndükten beş ay sonra hacca gitmek üzere hazırlık yaptırdığı, bu maksatla Anadolu yakasına geçmek istediği, bu niyetinin çeşitli dedikodulara yol açtığı, esasen onun hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan isyanın da bu sebeple başladığı konusunda hemfikirler. II. Osman'ın o sırada Lübnan kesiminde isyan çıkaran Ma'noğlu Fahreddin'in te'dibi için Suriye'ye yürümek istediği, bu arada hacca gitmek niyetinde olduğu doğrudur; ancak İstanbul'u gözden çıkardığı, Anadolu'dan asker toplamak, Şam ve Mısır askerleriyle yeniçerilerin üstüne yürüyüp onları ortadan kaldırmak ve başşehri Bursa, Kahire gibi yerlere taşımak niyetinde bulunduğu yolundaki bilgiler onun aleyhinde olanların dönemin kaynaklarına kadar akseken propagandalarıdır. İsyandan önceki cuma günü namaz kılmak üzere, heybetli görünmek amacıyla içi pamukla takviye edilmiş büyük bir elbise giydiği halde Sultan Selim Camii'ne gitmiş olması tıpkı Yavuz Sultan Selim gibi Suriye-Mı-

sır'a gitmek isteğinin bir tezahürü olmalıdır. Olaya şahit olan ve II. Osman karşıtı kapıkulunun bakış açısıyla hadiseyi nakleden Hüseyin Tüğü'nin bu çerçevede verdiği bilgiler sonraki kroniklere de tesir ederek modern tarih yazıcılığında onun reformcu, yenilikçi, her alanda geniş çaplı ıslahat yapmak isteyen, büyük fikirler peşinde koşan bir hükümdar şeklinde tanımlanmasına yol açmıştır. Karaçelebizâde onun Hotin seferinde uğradığı başarısızlık yüzünden askere kırgın olduğunu, bu duygularla hacca niyet ettiğini, Anadolu'ya geçmek üzere hazırlık yapmaya başladığını ve başarısızlığa sebep olanlardan intikam almak istediğini belirtir. Peçuyulu İbrahim de "tabur cenginde meksür olduğuna" üzüлüp bunu askerün güvensizliğine bağladığını ve bu duygularla hacca gitmek için hazırlık yaptığını yazar. IV. Murad döneminde kaleme alınmış Arapça bir mersiyede ise onun gazâ vazifesini yerine getirdikten sonra şimdi atalarının hiçbirisinin gitmediği hac farızasını da tamamlama düşüncesi içinde bulunduğu, başka hiçbir art niyet taşımadığı vurgulanır (Danon, VI, 308-309).

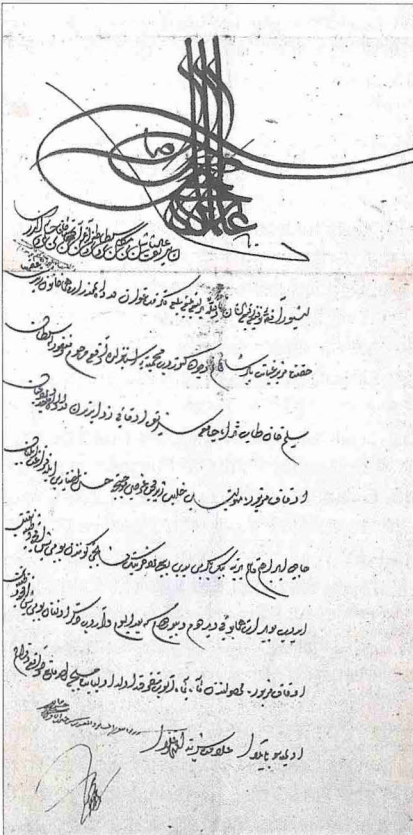
Bu faaliyetler ve hazırlıklar duyulunca padişahın Süleyman Ağa'nın tahrikiyle Anadolu'ya geçerek yeniçerileri kaldırmak üzere asker toplayacağı yolunda abartılı haberler yayılmaya başladı. Padişahın hacca gitme arzusu ulemâ tarafından hoş görülmedi. Venedik raporlarında yer alan bir rivayete göre Esad Efendi, hacca gitmek yerine kendi adına bir cami inşa ettirmesinin daha büyük sevap olacağını söyleyerek onu ikna etmeye çalışmış, ancak başarılı olamamıştı. Bunun üzerine padişahların adaletle hükmetmelerinin hacca gitmelerinden evlâ olduğu yolunda fetva verdi. Kaynaklarda bir ara fikrinden vazgeçtiği belirtilen II. Osman'ın gördüğü bir rüya dolayısıyla tekrar harekete geçtiği, hatta şeyhülislâmın fetvasını yırttığı ileri sürülür. Sonunda çadırların Üsküdar'a geçirildiği haberi ulemâ ve asker arasında yayılınca padişahın hayatına mal olacak isyan başladı (II. Osman Vak'ası / Faciası, Hâile-i Osmâniyye).

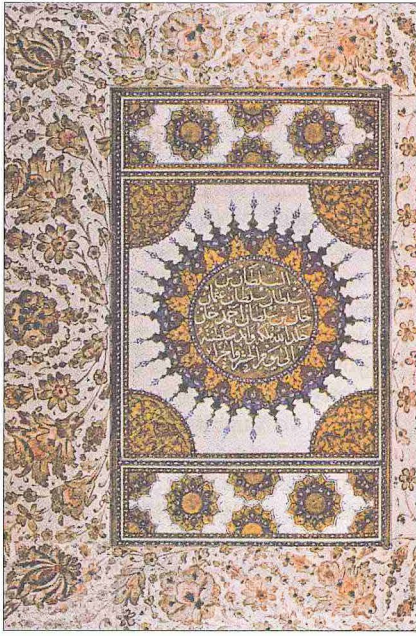
Kendilerine karşı yapılan baskılardan ve arpalıklarının kesilmesinden dolayı gücümüş durumdaki ulemâ, ocaklarının geleceğini tehlikeli gören ve büyük bir tehdit algılamasıyla hareket eden yeniçerilerle birleşti. Önce II. Osman'ı bütün bu işlere teşvik ettiği iddiasıyla Süleyman Ağa ile Hoca Ömer Efendi'nin idamı istendi. Ayrıca Dilâver Paşa, Kaymakam Hâfız Ahmed Paşa, Defterdar Bâkî Paşa ve Nasuh Ağa'n-

nın adları da listede yer aldı. II. Osman'ın bu istekleri kabul etmediği gibi saraydaki bostancıları silâhlendirdiği ve tahkimat yaptırdığı haberleri yayıldı. Bunun üzerine 8 Receb 1031 (19 Mayıs 1622) tarihinde isyan başladı. II. Osman gençliğinin verdiği tecrübesizlik sebebiyle serin kanlılığını koruyamadı, çaresizlik içinde bir süre sert şekilde direndi. Fakat saraya giren âsilerin, amcası Mustafa'yı padişah ilân etmesiyle duruma hâkim olabilmek için Dilâver Paşa ile Süleyman Ağa'yı onlara verdi. Şeyhülislâm Esad Efendi bu sırada devreye girerek istekleri yerine gelen âsilerin çekilmesini ve Mustafa'nın da tekrar eski yerine götürülmesini istedi. Ancak etkili olmadı, ulemânın birçoğu da Mustafa'ya biat etti. II. Osman, Mustafa'nın saraydan çıkarıldığını duyunca Ohrili Hüseyin Paşa'nın telkiniyle son bir manevraya daha girişti, gece yarısı ansızın yeniçeri ağası Ali Ağa'nın konağına gidip kendilerine sığındığını bildirdi ve ağanın yeniçerileri ikna etmesini istedi. Bu da bir işe yaramadı, yeniçeriler Ali Ağa'yı konuşturmayıp katlettiler. Ardından onun konağında olduğunu öğrendikleri II. Osman'ı yakaladılar (20 Mayıs). Dönemin görgü şahidi tarihçileri onun feci bir şekilde, başı açık, üstü perişan bir halde beygire bindirildiğini, ağır hakaretler altında Sultan Mustafa'nın bulunduğu Orta Cami'ye götürüldüğünü, burada iken âsilerin sadrazamlığa getirdikleri Kara Dâvud Paşa'nın onu öldürmeye çalıştığını, fakat engellediğini, aynı gün öğleden sonra Yedikule'ye yine çeşitli hakaretlerle sevk edildiğini ve burada boğularak öldürüldüğünü belirtirler. Bazı tarihçiler, öldüğüne delil olmak üzere kulak ve burnunun kesilerek Sultan Mustafa'nın vâlidesine gösterildiğini de yazar. Daha sonra cesedi gizlice Topkapı Sarayı'na getirilmiş ve sabahleyin kılinan cenaze namazının ardından Sultan Ahmed Külliyesi'nin yanında inşa edilen I. Ahmed Türbesi'ne defnedilmiştir.

Osmanlı tarihinde o zamana kadar görülmemiş bir olay sonucu hayatını kaybeden II. Osman yerli ve yabancı kaynaklarda cesur, mağrur, ecdadının zaferlerine gıpta eden, silâh kullanmakta ve ata binmekte son derece mahir, ancak hasis, sert tabiatli, asker ve ulemâ tarafından sevilmeyen bir hükümdar diye tanıtılır. İngiliz elçisi T. Roe, bazı Osmanlı kaynaklarının da üstü kapalı şekilde belirttiği gibi onun hükümdarlara has haşmetten yoksun olup alelade kıyafetlerle sık sık halk içine çıkarak meyhane, bozahane basmasının hükümdarlık niteliğine yakışmadığını, itibarını sarstığını, halk arasında basit, kendi-

II. Osman'ın tuğralı berati (T SMA, nr. E. 5408/3)

II. Osman divanının zahriyesi (TSMK, Revan Köşkü, nr. 741)

sinden korkulmayan, hor görülme birisine gelmediğini, bir hükümdara karşı olması gereken saygıyı ve korkuyu yitirdiğini yazar (*The Negotiations*, s. 48-49). Gerçekten de asker ve ulemânın ona karşı hareketleri bu psikolojik havayı açık şekilde yansıtır. II. Osman gençliği dolayısıyla etrafındakilerin sözlerine kolayca kanmış olabilir, hatta onların telkiniyle Osmanlı Devleti'ne muhtemelen örnek aldığı Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman döneminin şaşaasını yaşatmak isteğiyle birtakım ıslahata teşebbüs etme niyetinde bulunduğu da düşünülebilir. Ancak ona yüklenen büyük reformcu ve yenilikçi yakıştırmalarının XIX ve XX. yüzyıl tarihçilerinin siyasi mesajlarıyla ilgili olduğu açıktır. II. Osman'ın uzun süredir yerleşmiş bulunan halktan kopmuş, yalnızlaştırılmış padişah modelinin dışında halkla bütünleşme eğilimi öne çıkan bir gazi hükümdar tipini benimsediği yahut yakınlarınca kendisine böyle bir rol biçildiği söylenebilir. "Fârisî" mahlasıyla yazdığı şiirleri yüksek bir edebî gücü yansıtır. Bazı hayratı ve tahsis ettiği vakıfları bulunmaktadır. Başına gelen olaylar hakkında popüler birçok edebî eser ve tiyatro oyunları kaleme alınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

82 Numaralı Mühimme Defteri (nşr. Hacı Osman Yıldırım v.dğr.), Ankara 2000, s.123-244; TSMK, nr. E. 6281, E. 85219, D. 73, 2007; Mus-

tafa Sâfi'nin Zübdetü'l-tevârîh'i (haz. İbrahim Hakkı Çuhadar), Ankara 2003, II, 23-25, 304; Hâlisî, II. Osman Adına Yazılmış Zafer-nâme (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1983; a.mlf., *Beşâretnâme-i Sultan Mustafa Han*, Viena Nationalbibliothek, nr. Mkt. 21; Hüseyin Tüğü, *Musibetnâme* (haz. Nezihî Aykut, doçentlik tezi, 1988), İÜ Ed. Fak.; Ganizâde Mehmed Nâdirî, *Şehnâme*, İÜ Ktp., TY, nr. 3635; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, I, 655-658; Hasanbeyzade Ahmed, *Târih* (haz. Nezihî Aykut), Ankara 2004, III, 898, 921-950; Bostanzâde Yahyâ Efendi, *Vak'a-i Sultan Osman Han*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 611; a.e.: II. Osman'ın Şahadetî (nşr. Orhan Şaik Gökyay, *Atsız Armağanı* içinde), İstanbul 1976, s. 187-256; Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevârîh ve'l-ahbâr'ı ve Târih-i Âli Osmân'ı (haz. Abdurrahman Sağır, doktora tezi, 2000), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 16-18; *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihî* (haz. Ziya Yılmaz), Ankara 2003, II, 671-763; Peçuyulu İbrâhim, *Târih*, II, 362-388; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 390-412; II, 2-24; Solakzâde, *Târih*, s. 699-760; Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-ibrâr*, Bulak 1248, s. 534-549; Nâimâ, *Târih*, II, 162-234; *The Negotiations of Sir Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte, From the Year 1621 to 1628*, London 1740, s. 45-52; Hammer (Atâ Bey), IX, 174-229; Zinkeisen, *Geschichte*, III, 730-753; Danon, "Genç Osman Vak'asına Ait Monografiler", *Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri* (Danışmend, *Kronoloji*² içinde), VI, 263-328; Danışmend, *Kronoloji*², III, 273-312; L. Peirce, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğunda Hükümlerlik ve Kadınlar* (trc. Ayşe Berktaş), İstanbul 1996, s. 133-135, 142-143, 244, 310-311; Tufan Gündüz, "II. Osman'ın Hotin Seferi (1621)", *Osmanlı*, Ankara 1999, I, 465-471; Baki Tezcan, "II. Osman Örneğinde İlerlemeci Tarih ve Osmanlı Tarih Yazıcılığı", a.e., VII, 658-668; a.mlf., "Zafername Müellifi Halisi'nin Bilinmeyen Bir Eseri Münasebetiyle", *Osm.Ar.*, XIX (1999), s. 83-98; G. Piterberg, *Osmanlı Trajedisî: Tarih Yazımının Tarihle Oyunu* (trc. Uygur Abacı), İstanbul 2005, tür.yer.; Şevket Rado, "Nihadî Tarihine Göre Genç Osman Faciası", *Hayat Tarih Mecmuası*, XIII/147, İstanbul 1977, s. 4-7; XIII/148 (1977), s. 4-8; Şinasi Altundağ, "Osman II", *JA*, IX, 443-448; J. H. Kramers, "Othmân II", *EP*² (İng.), VIII, 182.

FERİDUN EMECEN

OSMAN III

(عثمان)

(ö. 1171/1757)

Osmanlı padişahı
(1754-1757).

1 Receb 1110'da (3 Ocak 1699) Edirne Sarayı'nda doğdu. Babası II. Mustafa, annesi Şehsüvar Vâlide Sultan'dır. Babasının Edirne Vak'ası ile (1703) tahttan indirilmesinin ardından Topkapı Sarayı'nda Şimşirlik Dairesi'ne gönderildi. Buradaki diğer şehzadelerle birlikte 22 Zilhicce 1116'da (17 Nisan 1705) gizlice sünnet edildi. Zilkade 1124'te (Aralık 1712) Edirne'ye giden

III. Ahmed'in maiyetindeki şehzadeler arasında yer aldı. Ayrıca daha sonra padişahın şehir içi ve şehir dışındaki gezilerinde bulundu. Ağabeyi I. Mahmud'un 1 Ekim 1730'daki cülûsuyla beraber tahtı bekleyen en büyük şehzade oldu. Elli üç yıl süren bu dönemle ilgili olarak "piştahta" adı verilen taşınabilir küçük yazı masaları, çekmeceler yaptığı dışında fazla bilgiye ulaşılamamaktadır.

I. Mahmud'un vefatı üzerine 28 Safer 1168 (14 Aralık 1754) Cuma günü elli sekiz yaşında tahta çıktı. Osmanlı tarihinde en uzun süreyle Şimşirlik Dairesi'nde kalan şehzadedir. Yeni padişah hutbelerde adının "sultânü'l-berreyn ve'l-bahreyn" ilâvesiyle birlikte okunmasını istedi. Tahta çıkışının altıncı günü olan 4 Rebîülevvel'de (19 Aralık) annesi Şehsüvar, Eski Saray'dan Topkapı Sarayı'na getirildi. Ertesi gün düzenlenen kılıç alayında Eyyüp Sultan Türbesi'nde Şeyhülislâm Seyyid Murtaza Efendi'den kılıç kuşandı. 10 Rebîülevvel'deki (25 Aralık) ulûfe divanında hazineden çıkarılan 2394 divanî kese cülûs bahşişi emeklilerini de kapsayacak şekilde kapıkullarına dağıtıldı. Cülûs haberi için Lehistan, Rusya ve Avusturya-Macaristan'a elçiler, diğer ülkelere ise mektuplar yollandı.

III. Osman ilk icraatı birlikte çalışacağı vazifelileri seçmek oldu (*Rûzmerre*, vr. 1^a-3^a). Saltanatı boyunca sadrazamlık başta olmak üzere üst dereceli devlet görevlerinde kısa aralıklarla yaptığı değişiklikler, sadâret makamının bir önceki padişah devrinde oluşan son derece ağırlıklı rolünün azaltmaya yönelik teşebbüsler olarak düşünülebilir. Vassâf Abdullah Efendi 28 Rebîülevvel 1168'de (12 Ocak 1755) şeyhülislâmlığa, Hekimoğlu Ali Paşa da 3 Cemâziyelevvel'de (15 Şubat) sadrazamlığa getirildi. Üçüncü defa bu vazifeyi üstlenen Ali Paşa, elli üç gün sonra Ayvansaray'daki on iki saat süren yangınla beraber görevinden uzaklaştırıldı. Bu amaçla kullanıldığı ender olarak görülen Kızkulesi'nde bir gün tutulduktan sonra vâlide sultanın ricasıyla idamdan kurtuldu ve Magosa'ya sürüldü. 6 Şâban 1168'de (18 Mayıs 1755) yeni sadrazam Nâilî Abdullah Paşa ve 27 Şâban'da (8 Haziran) yeni şeyhülislâm Damadzâde Feyzullah Efendi oldu. Eski silâhdar Biyıklı Ali Paşa'nın 16 Zilkade 1168'de (24 Ağustos 1755) başlayan veziriazamlığı ise altmış üç gün sürdü ve 19 Muharrem 1169'da (25 Ekim 1755) idamıyla sonuçlandı. Yaklaşık beş ay sadârette kalan Yirmisekizçelebizâde Mehmed Said Paşa'nın 1 Receb 1169'da (1 Nisan 1756) mührü devrettiği Köse Mustafa Paşa bu görevi